

**ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СХІДНОЇ
І ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ**

У статті здійснено порівняльний аналіз особливостей українського шкільництва західної і східної діаспори на сучасному етапі, розкрито питання реалізації українського шкільництва за кордоном.

Ключові слова: *східна діаспора, західна діаспора, етнічна ідентичність, шкільництво, освіта.*

The focus of this article is in comparative analysis of the peculiarities of contemporary Ukrainian education in western and eastern diaspora and Ukrainian education abroad.

Key words: *eastern diaspora, western diaspora, ethnical identity, education.*

Освіта є одним із пріоритетів як поступу людства в цілому, так і кожної нації зокрема. Формуючи українську людину, актуалізуючи історичний досвід, саме освіта стає запорукою цілісності українського світу, еднаючи всіх українців і підтримуючи таким чином національні традиції. В такому аспекті безпосередня освітянська практика, її системність та спрямованість стають дотичними до розвитку національної стратегії України.

Основними завданнями сьогодення як громадської, так і державно-суспільної сторін є ширення українського, української національної ідеї у світі. Носіями цієї ідеї є світове українство – українці в Україні і закордонні українці (західна та східна діаспори). Цілком поділяємо точку зору Вдовенка С.М., який, досліджуючи роль закордонного українства в національному державотворчому процесі, зазначає, що серед множини факторів розбудови держави «одним із найважливіших є закордонне українство, яке в духовному відношенні єдине з українством, яке проживає в Україні, в кількісному – майже співставне з ним, представлене в більшості країн світу, має для цього достатньо ефективних засобів»¹. Будучи важливою інтегральною частиною українського народу, протягом десятиліть, особливо за часів панування радянського режиму в Україні, саме

діаспора поширювала знання про Україну в світі, розвивала різні аспекти культури та науки.

Українська діаспора, особливо західна, робить вагомий внесок у розвиток культури, науки, мистецтва – і українського народу, і народів тих країн, де вона проживає. Тому цілком зрозуміло, що важливою складовою державної політики України є встановлення та всебічний розвиток зв'язків з українською діаспорою, піклування про забезпечення її національно-культурних, освітніх, інформаційних потреб як бази збереження самотності українства.

Сьогодні українці проживають у 130 країнах світу. Серед них є такі, де представники України давно мають свої поселення, а є й такі, що приймають перших громадян, проте компактні громади мають у Північній та Південній Америці, у країнах Європи, в Австралії та Новій Зеландії, у країнах Близького і Далекого Сходу і в так званій східній діаспорі – республіках колишнього Радянського Союзу. Більш як у 60 державах нині діють українські національно-культурні громадські об'єднання. Світове українство є неоднорідним за своїм політичним, соціально-економічним становищем, культурно-освітнім розвитком, релігійним сповіданням, рівнем національної свідомості.

Поділ закордонних українців на західних і східних відбувається за політичною ознакою. Відмінність у становищі і проблемах українців у державах, що виникли на пострадянському просторі, та в українців, які проживають в інших країнах світу, дозволяє виокремити дві великі підгрупи української діаспори – східну і західну.

У зв'язку з тим, що умови перебування українців за межами етнічної батьківщини різні, виникає питання врахування специфіки відносин між Україною і державами проживання українців. Їх ступінь залежить від політики обох країн, зокрема, двосторонньої договірної бази.

На сьогодні більш досліджене і вивчене українство західної діаспори, яке має вагомі культурні та науково-освітні здобутки. Багато цікавих і важливих досліджень історії та теоретичних питань розвитку закордонного українства належить таким відомим дослідникам як В. Маркус, М. Марунчак, В. Маруняк, В. Євтух, В. Трощинський, М. Мушинка, С. Наріжний, К. Кейданський, Ю. Бачинський, О. Воловина та ін.

Менш вивченим є східне українство. Після розпаду СРСР і утворення на його колишній території нових суверенних держав виникає по суті нове соціальне явище – східна українська діаспора. Активне

дослідження та всебічне вивчення її життєдіяльності розпочинається на початку 90-х рр. минулого століття такими науковцями як В. Сергійчук, Ф. Заставний, І. Винниченко, В. Євтух, В. Троцинський, А. Попок, А. Шевченко, М. Траф'як, Б. Лановик. Появу зацікавленості до східної діаспори як з боку науковців, так і з боку української держави на початку 90-х рр. ХХ століття засвідчує і огляд української періодики. Проведений нами аналіз матеріалів українських газет «Урядовий кур'єр», «Голос України», «Освіта» за період з 1991 і до 2006 рр. включно засвідчує кількісне зростання інформації про закордонне українство взагалі, і про східну українську діаспору, зокрема. Найбільше інформації припадає на перші два роки існування незалежної України – 1992 – 1993 рр.

Огляд статей дає нам можливість зробити певні висновки та означити найважливіші завдання, які необхідно було вирішувати східній українській діаспорі на початках свого становлення. Головна ж проблема східної діаспори на початку 90-х рр. минулого століття полягала, передовсім, у відродженні етнічної ідентичності. Саме в цей період найбільш інтенсивно створювалися та розвивалися організаційні структури українських громад, налагоджувалися контакти з історичною батьківщиною (Перша українська діаспора в Латвії // Голос України. – 1992. – 10 січня; Ми не в діаспорі // Голос України. – 1992. – 13 травня; Нашого цвіту по всьому світу // Урядовий кур'єр. – 1992. – 21 серпня; Ми всі твої діти, Україно // Урядовий кур'єр. – 1993. – 18 вересня; Наші на Чукотці // Голос України. – 1993. – 26 листопада; Хто вони, російські українці? // Голос України. – 1993. – 26 жовтня).

Без сумніву, що в подальшому пріоритету набуватиме розбудова диференційованої системи відносин української держави із західним і східним закордонним українством, які мають внутрішню специфіку й особливості та посилення сприяння східному українству з боку української держави і західного українства щодо національного відродження, реального забезпечення громадських прав, задоволення національно-культурних та освітніх потреб.

Необхідно також зазначити, що сьогодні західна українська діаспора практично не потребує створення додаткових механізмів міжнародно-правового захисту її інтересів (за винятком необхідності забезпечення прав новітніх економічних емігрантів – вихідців з України). Вона є достатньо зорганізована й, особливо, якщо йдеться про представників другої-третьої хвиль, національно свідомо.

Серед першочергових проблем сьогодення, які стоять перед за-

хідною діаспорою – збереження етнічної ідентичності. За даними Світового Конгресу Українців, лише 20% громадян українського походження на американському континенті, в Австралії та Західній Європі вільно володіють українською мовою².

Тенденція «старіння» переважної більшості організацій через похилий вік її членів, що намітилася на Заході, має наслідком послаблення зв'язків між старим і молодшим поколінням діаспори та пов'язане з цим зниження активності діаспорних організацій.

Попри невтішну в цілому статистику (результати переписів населення в багатьох країнах світу свідчать про зменшення в них української людності, за винятком США, Канади, Угорщини) маємо і певні позитивні явища, які стосуються, насамперед, західної української діаспори. Візьмемо, наприклад, США. За даними соціологічних досліджень професора Олега Воловини (США) за рахунок четвертої хвили (1989 – 2004 рр.) української еміграції зросла не лише чисельність американських українців майже на 200 тис. осіб, а й, що дуже важливо, зросло число україномовних українців у цій державі.

Якщо проблема західної української діаспори полягає у збереженні етнічної ідентичності, то східної діаспори – насамперед у відродженні такої ідентичності. Це пов'язано перш за все з відмінністю передумов та самого процесу формування східної діаспори – українців в пострадянських країнах.

Аналіз соціологічного опитування делегатів II Всесвітнього форуму українців (20-25 серпня 1997 р.) засвідчив необхідність комплексної всебічної допомоги східній діаспорі в її зусиллях налагодити організоване українське суспільно-громадське життя в країнах поселення – від створення додаткового механізму міжнародно-правового захисту її інтересів і до матеріально-фінансової допомоги³. Східна українська діаспора потребує від України значної державної підтримки в організації української освіти, наукового життя, засобів інформації, громадських організацій і тут вже дещо зроблено. Тим більше, що на пострадянському просторі практично завершилося формування національно-культурних осередків, які наполегливо вимагають істотної уваги з боку державних і громадських організацій української держави.

Серед значного кола проблем, які потребують першочергового розв'язання спільними зусиллями української держави та громадських організацій українців поза її межами – задоволення культурних, інформаційних, мовних та освітніх проблем закордонного українства.

Безперечно, ключем до майбутнього української спільноти у країнах поселення є активний культурний розвиток, адже людина твориться та самостворюється в культурі як певному знаково-символічному середовищі. Самоусвідомлення людини і нації відбувається «в традиції і культурі». Тому культура кожного етносу, окремої нації є важливим чинником «у боротьбі за існування». Національна культура є свого роду «свідомством життєздатності»..., що найголовніше, показником його зрілості. Не диво, що кожний нарід присвячує власним культурним питанням велику увагу, відповідно оцінюючи її вартість і значення в державному житті»⁴.

Міркуючи про майбутнє нації, етносу, культури, а отже – й проблеми націо- та етнозбереження в сучасному світі, необхідно наголосити на значенні національної культури в боротьбі проти асиміляції та збереженні українського культурного простору.

Маємо також враховувати й своєрідну специфіку буття української культури «як цілісності в двох іпостасях: безпосередньо в Україні та діаспорі». Йдеться одночасно як про взаємодію з усім, так би мовити, зовнішнім світом, так і про «забезпечення внутрішньої цілісності» як такої.

Найважливішими галузями культурного розвитку є освіта, культура, спілкування. Кожна етнічна група передає та відновлює свою культуру та вартості через освіту. Школа та інші освітні інституції виконують функцію своєрідного легітимізаційного чинника, вони є важливими засобами збереження етнокультурної самобутності, про що засвідчує досвід західної української діаспори. Звідси – чітке визначення суті, мети і засобів виховання молодого покоління в діаспорних громадах, які аж ніяк не зводяться тільки до завдань інтелектуального та фізичного виховання: «Для нас основними і важливими вартостями є вартості української національної культури. Головною основою є тут велика кількість цінних та різномірних культурних дібр, що їх придбав український народ упродовж довгих сторіч. Ці вартості є сталі, непроминаючі, а одночасно це першорядні чинники виховання характерів, тривка основа формування особовості; на цих дібрах формуються нові покоління для активної і творчої в них участі, з настановою збагачувати духовні вартості українського народу»⁵.

Отже, система національної освіти не лише дає знання рідної мови, історії та культури, але й забезпечує національне виховання. Школа не тільки вчить, але і виховує, значить плекає характер і національну свідомість.

Аналіз наявних джерел і наукової літератури дає підстави стверджувати, що саме рідна школа була тим осередком, довкола якого гуртувалася етнічна спільнота, який закладав надійний фундамент національної свідомості в силу виконання ряду специфічних завдань: по-перше, навчання дітей рідної мови; по-друге, виховання дітей в українському патріотичному дусі, в любові до українського народу, його культури, його звичаїв; по-третє, прищеплення дітям історико-державницького світогляду.

Проживання в кожній країні має свої особливості, що спричинило до існуючих розбіжностей, переважно світоглядних, між західною та східною українською діаспорами. А відтак – це вплинуло на умови навчання і виховання українців у країнах їхнього поселення.

Західна українська діаспора (Західна Європа, Америка та Австралія) зробила надзвичайно багато для збереження і розвитку української національної культури, а відтак – української національної школи. Протягом десятиліть українці в західному світі творили власну систему національної освіти. Першою ланкою освітньої системи українського зарубіжжя, як засвідчує досвід закордонних українців, є шкільництво, яке включає в себе дошкільні заклади, рідні елементарні школи, які дають початкову освіту, курси українознавства, позашкільні заклади (освітньо-виховні інститути, літні оселі, табори), що діють при громадських організаціях та церквах як приватні установи.

Візьмемо для прикладу США, де українська громада є досить чисельною і нараховує понад 893 тис. осіб (станом на березень 2005 р.)⁶. Вона має свої школи, вищі навчальні заклади, культурологічні та наукові установи. В США діють три типи українських шкіл: католицькі – їх понад 60 з 16 тис. учнів; суботні школи українознавства – їх близько 50 з 4 тис. учнів та 200 викладачів; недільні школи українознавства, де вивчаються релігійні предмети, українська мова, історія, культура. Крім того, українська католицька система освіти в цій країні має 6 вищих навчальних закладів і 2 коледжа⁷.

Усвідомлення загрози з боку асиміляційних процесів, необхідність узагальнення і поширення досвіду недільних шкіл українознавства і тих закладів освіти в США, більшість предметів у яких викладається українською мовою, потреба вчителів українознавства, покликали до життя Шкільну Раду при Українському Конгресовому Комітеті Америки (УККА).

Нині у системі Шкільної Ради УККА існує 36 шкіл з 2750 учнями та 400 учителями (за даними 2003/2004 навчального року)⁸.

Слід зазначити, що більшість шкіл українознавства в США працюють тепер за програмами від садочка до 11-го класу, а у п'яти школах діють 12-ти класові програми. Головними предметами навчання в цих школах є українська мова, література, культура, історія та географія України. Через українське шкільництво в діаспорі відроджуються традиції, культурні й духовні надбання українського народу. Українознавчі знання, отримані в українських школах стають важливим засобом самовизначення українців на поселеннях поза межами України. Так протягом 50-ти років українські школи в США закінчили понад 30 тис. осіб української молоді. Саме ця молодь і надалі зберігає українську мову і ніколи не зречеться своєї історії та культури.

Особливої уваги заслуговує життєдіяльність української громади в Канаді, яка нараховує понад 1 млн. осіб. Як етнопонаціональний феномен вона існує вже понад сто років. І саме національна освіта, система двомовного навчання є запорукою існування української спільноти в Канаді й в майбутньому. На сьогодні в цій країні склалася система національної освіти всі ланки якої, починаючи з освіти шкільного рівня, університетської освіти та діяльності українознавчих науково-дослідних інституцій включно, сприяють вирішенню проблем науки та рідномовної освіти українських канадців.

Сучасна освітня діяльність української громади в Канаді спрямована на підготовку нових програм, підручників і посібників з усіх українознавчих дисциплін, вдосконалення фахового рівня вчителів українських освітніх закладів, запровадження в навчальний процес рідномовного шкільництва педагогічних інновацій, а також створення умов для співпраці між українською спільнотою і урядом Канади з одного боку та Міністерством освіти і освітніми інституціями України з іншого боку в освітній галузі.

З метою забезпечення українських шкіл з програмою двомовного навчання необхідною навчальною та методичною літературою створюються науково-методичні центри. Це, насамперед, Відділ мовних програм Міністерства Освіти Альберти та Методичний кабінет української мови (МКУМ), що був заснований у 1987 р. при Канадському Інституті Українських Студій. Найбільш вагомими доробками канадських науковців-україністів стали розробки в галузі методичного забезпечення викладання української мови як другої мови: зорово-слухова методика професора Яра Славутича та україномовна серія навчальних матеріалів для вчителів і учнів «Нова», яку розробив Методичний кабінет української мови КІУС-у під ке-

рівництвом Олени Білаш.

Цей навчально-методичний комплекс для двомовних шкіл, який допомагає дітям вивчати українську мову за принципом взаємодії, впроваджено в усіх українських двомовних державних школах провінцій Альберта, Манітоба, Онтаріо та Саскачеван. Станом на кінець 90-х рр. минулого століття програму «Нова» закінчили понад три тисячі учнів від першого до шостого класу⁹.

Питання збереження мови є нагальним і для Великобританії, оскільки розвиток і живання української мови у цій країні поступово занепадає.

Після 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст., які позначились деяким занепадом українського шкільництва і були викликані асиміляційними процесами і поступовим «англізуванням» молоді, спостерігається певне поживлення, пов'язане із здобуттям Україною незалежності. Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. у Великобританії діяли 14 суботніх шкіл українознавства із 400 учнями¹⁰.

Непростий шлях пройшло українське шкільництво в Австралії: від імпровізацій (1951 р.) до чіткої організації та створення українсько-австралійської освітньої моделі. На початок 2003 року у столиці та п'яти штатах Австралії під керівництвом Української Центральної Шкільної Ради діяли 11 українських шкіл, в яких навчалося біля 350 учнів¹¹.

На кінець 90-х рр. ХХ століття у провідних зарубіжних країнах, де є українська діаспора, виникли і плідно працюють Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада (СКВОР), Українська Центральна Шкільна Рада Австралії, Шкільна Рада Українського Конгресового Комітету Америки, Спілка українських вчителів та виховників Великої Британії, Об'єднання українських педагогів Канади, Головна Шкільна Рада УАП Церкви Америки, Науково-освітнє товариство Бельгії, інші творчі, управлінські та громадські об'єднання українських освітян і педагогів діаспори. Головною метою цих чисельних товариств та організацій є піднесення українознавчого шкільництва, сприяння збереженню та розвитку української культури в діаспорі, ширення українського освітнього досвіду.

Проте, аналіз стану справ західної української діаспори свідчить про поглиблення проблем в середовищі українців зарубіжжя. Насамперед – це зменшення чисельності україномовних всередині української громади, особливо серед молоді.

Природні асиміляційні процеси, незацікавленість певних державних чинників у низці країн проживання (Росія, Румунія, Поль-

ща, Словаччина та ін.), а також розчарування діаспори сучасними українськими реаліями створюють негативні передумови для подальшого розвитку світового українства поза межами історичної батьківщини. Вихід – пристосування форм і методів роботи до реалій сьогодення як у країнах поселення українців, так і безпосередньо в Україні.

Поділяємо точку зору відомих дослідників української діаспори, авторів першого в Україні ґрунтового навчального посібника «Закордонне українство» (вийшов у світ наприкінці 2005 р.) В. Євтуха, В. Трощинського і А. Попка, які пов'язують перспективи подальшого розвитку української діаспори взагалі й західної, зокрема, з рядом обставин: по-перше, пошуком нової надії існування діаспори; по-друге, залучення молоді та нової еміграції до діяльності українських громад; по-третє, зміщення акценту діяльності з політичного виміру на культурницький; по-четверте, вироблення «оптимального механізму співпраці з історичною батьківщиною»¹². А саме: конкретизація напрямів у яких здійснюються зв'язки з українцями, що проживають за межами України відповідно до пріоритетів і завдань, які постають на сучасному етапі.

Значної уваги потребує автохтонне українське населення в країнах Східної Європи (Польща, Румунія, Словаччина). Так у Словацькій республіці в 2001 р. було зареєстровано майже 35 тис. русинів-українців. З них близько 11 тисяч віднесли себе до українців. За останні шість десятиліть кількість автохтонного українсько-русинського населення у цій державі зменшилася майже втричі. Особливу тривогу викликає сучасний стан національної освіти русинів-українців, яка перебуває фактично у стані розпаду. З понад 250 основних і середніх шкіл з українською мовою навчання, або з вивченням української мови як предмета, сьогодні залишилося лише кілька¹³.

Та найбільшу увагу, на нашу думку, слід приділити східній українській діаспорі. Саме вона потребує створення дієвих механізмів підтримки з боку історичної батьківщини. Українці в державах, що виникли на пострадянському просторі перебувають у процесі самоорганізації і створення інфраструктури для задоволення національно-культурних, інформаційних, мовних та освітніх проблем. Східному закордонному українству необхідна комплексна допомога в його зусиллях налагодити організоване українське суспільно-громадське життя в країнах поселення.

Крім того, виходячи із своїх можливостей, потужний внесок

у підтримку східної діаспори може здійснити і західна діаспора. Конкретним виявом такої підтримки у галузі освіти стала діяльність Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради (СКВОР) – одного з підрозділів Світового Конгресу Українців (СКУ). З початків свого заснування (1967) СКВОР мала на меті «пов'язувати, узгіднювати та підносити українознавче шкільництво» в усіх країнах проживання українців. З проголошенням незалежної України СКВОР розпочала активну співпрацю з українською державою, яка поступово поширилася і на східну українську діаспору.

На сучасному етапі взаємодія СКВОР з Україною та східною українською діаспорою здійснюється за таким основними напрямами:

- ознайомлення українських педагогів із західним досвідом викладання, новими здобутками психології й методами педагогіки;
- забезпечення українознавчою літературою й писемними джерелами, які українські педагоги західної діаспори збирали упродовж десятиліть і які досі були недоступні молоді та освітянам України й східної української діаспори.

Основним засобом передачі професійного досвіду стала організація курсів підвищення кваліфікації для українських вчителів. При СКВОР створюється Інститут професійного розвитку вчителів, який організовує щорічні літні курси в Україні. На сьогодні вже було проведено 13 таких курсів на яких пройшли перепідготовку освітяни з Казахстану, Латвії, Молдови (Придністров'я), Румунії та Польщі. Їх програма передбачає вивчення методики навчання в початкових класах української мови як другої, краєзнавства, історії, психології, економіки.

Іншою формою допомоги СКВОР стала передача підручників та посібників для українських недільних шкіл східної діаспори. Понад 600 комплектів (кожен з яких складається з 40-50 книжок) було надіслано в Україну та українські осередки східної діаспори. На 400 адрес розсилається журнал СКВОР «Відгукніться»¹⁴.

Нового імпульсу пошукам ефективних механізмів взаємодії української діаспори й України, а відтак – реалізації державної політики в галузі збереження та розвитку освіти в українському зарубіжжі надали міжнародні науково-практичні конференції. У 2000 – 2003 рр. відбулися три конференції «Освіта в українському зарубіжжі: досвід становлення і перспективи». Започатковано важливий діалог вчених і освітян України й українського зарубіжжя з таких актуальних, надзвичайно важливих, насамперед для східної діаспори тем.

спори, питань: навчання закордонних українців рідної мови, історії української держави, звичаїв і традицій. Обговорення існуючих проблем в освіті українського зарубіжжя сприяло всебічному вивченню та аналізу стану української освіти за межами України, узгодженню ефективних засад розвитку національної освіти в українській діаспорі та розробці рекомендацій стосовно участі державних органів, громадських організацій та окремих громадян у розв'язанні важливих питань, що стоять перед освітянами української діаспори¹⁵.

Взаємодія України зі східною діаспорою здійснюється на різних рівнях – як на індивідуальному, так і груповому. Вони можуть бути безпосередніми та опосередкованими через засоби масової інформації, літературу, мистецтво, освітні програми. На груповому рівні найпоширеніші контакти зі східною діаспорою здійснюються в процесі обміну делегаціями, наукових обмінів. Має місце позитивний досвід безпосередніх контактів та налагодження співпраці між молодіжними та студентськими організаціями, між навчальними закладами України та українського зарубіжжя.

Візьмемо для прикладу регіональний аспект такої взаємодії. Так, у м. Києві успішно діє проект «Закордонна українська школа», започаткований рішенням Київської міської державної адміністрації 5 лютого 2002 року. Цим проектом передбачено: встановлення безпосередніх зв'язків між закладами освіти столиці України і української діаспори; надання допомоги в забезпеченні підручниками, методичною літературою, навчальними програмами; обмін педагогами й учнями; проведення спільних науково-практичних конференцій, семінарів; організація літнього відпочинку школярів. Станом на грудень 2005 року у проекті «Закордонна українська школа» були задіяні 58 загальноосвітніх закладів м. Києва, які встановили зв'язки і співпрацювали з 77 освітніми закладами українського зарубіжжя. Географія їх дуже широка – це країни східної (Молдова, Білорусь, Росія, Литва, Латвія, Казахстан, Придністровська Молдавська республіка, Грузія, Естонія) і західної (Канада, Німеччина, Великобританія, Австралія, Франція) діаспори¹⁶.

Важливою формою опіки освітою і шкільництвом східної української діаспори сучасною українською державою є перепідготовка науково-педагогічних та педагогічних кадрів для освітніх установ зарубіжжя. На виконання Національної програми «Закордонне українство» на період до 2005 року спільними зусиллями Центру українознавства та Товариства «Україна-Світ» на базі Київського національного університету ім. Тараса Шевченка протягом 2001 –

2005 рр. було проведено шість навчально-методичних семінарів для освітян українського зарубіжжя з метою підвищення методичного рівня викладання українознавчих предметів. Цікавість таких семінарів полягає у тому, що їх організатори вдало поєднали і наукову роботу, і методичну, і практичну в школі.

Аналіз наявних джерел дає нам підстави робити певні висновки щодо сучасного стану української освіти в східній українській діаспорі. Маємо, на жаль, констатувати, що у переважній більшості українці у державах колишнього СРСР, поза межами України, практично позбавлені можливості задовольняти свої культурно-національні, мовні, освітні проблеми.

До сьогодні у цих країнах не склалася система української національної освіти. Українська освіта фактично відсутня у школах та позашкільних закладах і носить безсистемний характер. І хоча в ряді держав, що виникли на пострадянському просторі (Російська Федерація, Білорусь, Республіка Молдова) розроблені відповідні нормативно-правові документи, проте вони не розв'язують проблем забезпечення культурно-освітніх та інформаційних потреб українського населення. Ці документи мають швидше декларативний характер, тоді як для реалізації проголошених прав потрібні ще й організаційні кроки та відповідне фінансування.

Не завжди сусідні країни розуміють проблеми українців, які проживають на їхніх землях, і розв'язують їх адекватно розв'язанню національних проблем на державному рівні в Україні. Якщо в Україні діє 1.411 шкіл з російською мовою навчання та 2.109 шкіл – з двома мовами¹⁷, то ідентична освітянська політика має здійснюватися в Росії, де досі немає жодної державної української школи.

За інформацією Міністерства освіти Російської Федерації на сьогоднішній день в Росії діють 8 загальноосвітніх шкіл, 1 педагогічний коледж, 3 недільних школи, де українська мова вивчається як предмет. Також в Москві в Лінгвістичному лицейі №1555 при Московському державному університеті діє клас з вивчення української мови. Серед останніх досягнень російських українців у галузі розвитку українського шкільництва – відкриття 2 жовтня 2005 р. при Культурному центрі України в Москві української недільної школи для дітей віком від 7 до 14 років. Навчальним планом школи передбачається вивчення предметів українського циклу: української мови та літератури, історії України, українознавства, української пісні¹⁸.

У Російській Федерації, крім автономних республік із власним бюджетом, немає жодної української школи, що фінансується дер-

жавою.

Окрім того, більш активною у відстоюванні своїх національно-культурних потреб має бути і сама українська громада. Здійснивши у вересні 2004 р. поїздки до Росії з метою ознайомлення з життям української діаспори п'яти регіонів Росії – Тюменської, Омської, Іркутської, Новосибірської областей та Ханті-Мансійського автономного округу, голова УВКР Михайло Горинь зазначив, що «... власне проблема з українськими школами в значній мірі залежить від українців. Чимало з них не хочуть віддавати своїх дітей до шкіл, де вивчають українську мову та літературу. Їх влаштовує така ситуація, адже вони переконані, що українська мова їхнім дітям в Росії не знадобиться»¹⁹.

Подібна ситуація з українською освітою спостерігається в Республіці Білорусь. На 237 тис. українців (за переписом 1999 р.) там діє 2 відділення україністики при вищих навчальних закладах, а українська мова як факультативна вивчається лише в шести школах м. Бреста²⁰. Отже, поки що освіта українською мовою в Республіці Білорусь не носить системного характеру. І не лише тому, що білоруське українство знаходиться в російському освітньому просторі, а ще й тому, що сама українська громада недостатню увагу приділяє шкільництву, концентруючи свої зусилля на культурно-мистецькій діяльності.

Значно вагоміші успіхи мають українці Казахстану, де українська громада є більш активною і дієвою. Згідно статистичних даних, тепер на території Казахстану проживає близько 460 тис. українців (2004 р.) Хоча фактично їх тут – біля мільйона осіб. Координує роботу 12 регіональних громадських об'єднань Асоціації «Українці Казахстану». У своїй діяльності українські громадські об'єднання тісно співпрацюють з органами виконавчої влади, насамперед з Малими Асамблеями народів Казахстану, які працюють при всіх обласних акіматах.

Згідно зі стратегією Асамблеї народів Казахстану утримання недільних шкіл національних меншин покладені на державні відділи освіти. Це дало можливість відкрити у Казахстані 12 недільних шкіл, в яких навчається українській мові понад 200 учнів. У містах Павлодарі та Петропавловському українські відділення відкриті при школах національного відродження. У 2002 р. філії павлодарської «Школи національного відродження» відкриті ще в 2-х районах області, в м. Ріддер Східно-Казахстанської області, де понад 20 дітей отримали можливість вивчати українську мову.

У м. Астані з 1995 р. працює єдиний у Середній Азії Український навчальний комплекс, у складі якого є дитячий садок, гімназія, недільна школа, де виховується і навчається понад 200 дітей українців²¹.

Попри певні досягнення українська освіта в Казахстані не набуває подальшого розвитку в силу ряду існуючих проблем: брак вчителів, необхідних підручників і посібників, адаптованих до державних стандартів програм недільних шкіл. І чи не найголовніша проблема – у ставленні до української освіти самих українців. «Признаюся, що мені соромно перед казахами, що маємо велику проблему з відкриттям нових та роботою існуючих недільних шкіл. І проблема ця у нас самих. Ми не можемо залучити до цих закладів наших дітей та онуків. І то не дивно. Адже немало батьків та дідів тих дітей самі прохолодно ставляться до рідної мови ...»²² – констатує Михайло Парипса, голова Асоціації «Українці Казахстану».

Досить проблемною є ситуація в Латвії, де українці нараховують 59 тис. осіб, займаючи четверте місце після латишів, росіян і білорусів. В цій країні процес асиміляції відбувається досить активно про що красномовно свідчать існування лише двох українських освітніх закладів – однією середньої державної школи у Ризі та однієї недільної школи. Ризька середня школа, відкрита у 1991 році, була найбільшим українським навчальним закладом за межами України з повним курсом навчання. Але якщо у 2002/2003 навчальному році там навчалися більше 300 дітей, то у 2005/2006 навчальному році її відвідувало лише 200 дітей з українських або з напівукраїнських сімей²³. Наведені дані свідчать про швидкі темпи «деукраїнізації» української громади Латвії, яка за оцінкою голови товариства «Україна-Латвія» Костянтина Гупало є «найаполітичнішою громадою» у цій країні.

На основі аналізу приведених даних, а також факторів, які впливають на розвиток української освіти східної української діаспори, можна зробити висновок: навіть при наявності необхідної законодавчої бази і розроблених нормативно-правових документів, освіта українською мовою поки що не носить системного характеру. Це по-перше. По-друге, недостатньо уваги освіті приділяється з боку українських громад. Там, де українські громади діють активно і наполегливо в аспекті відстоювання своїх національно-культурних потреб, там успіхи більш вагоміші в галузі українського шкільництва. По-третє, відсутня послідовна підтримка з боку історичної батьківщини, стабільна політика України щодо української діаспо-

ри. Тому оптимізація подальшої співпраці з закордонним українством висуває потребу вдосконалення не лише відповідної нормативно-правової бази, а й організаційно-функціональної структури державного управління у цій сфері етнополітики. По-четверте, з метою подальшого розвитку східної української діаспори і більш повного забезпечення її національно-культурних і освітніх потреб, необхідно формувати широку інфраструктуру українського національного життя в країнах поселення, яка б включала в себе Центри української культури у всіх регіонах, школи, мас-медійні засоби – газети, радіо- і телепередачі, функціонування молодіжних, дитячих, спортивних товариств.

Джерела та література:

¹ Вдовенко С.М. Закордонне українство в національно-державотворчому процесі: ідентифікація, організація, взаємовідносини / С.М. Вдовенко. – Чернігів, 2004. – С. 5.

² Див.: Лупул Т. Сучасне закордонне українство: основні джерела та етапи становлення / Т. Лупул // Український вимір: Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 2. – Ніжин, 2005. – С. 59.

³ Євтух В., Трощинський В., Попок А., Швачка О. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / В. Євтух, В. Трощинський, А. Попок, О. Швачка. – К., 2003. – С. 66-72.

⁴ Верига В. За межами батьківщини: Збірник наукових статей і доповідей / В. Верига. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – С. 5.

⁵ Жарський Е. Виховання: суть, мета, засоби організації / Е. Жарський // Курс працівників дошкілля: Збірник матеріалів. – Зошит 2. – Нью-Йорк – Філадельфія, 1967. – С. 14.

⁶ Євтух В.Б., Трощинський В.П., Попок А.А. Закордонне українство: Навчальний посібник / В.Б. Євтух, В.П. Трощинський, А.А. Попок. – К., 2005. – С. 104.

⁷ Тригубенко В. Розвиток української освіти в діаспорі / В. Тригубенко // Відродження. – 1998. – №1. – С. 14.

⁸ Твардовський П. Всеамериканська українська вчительська конференція 17-19 червня 2005 р. / П. Твардовський // Рідна школа. – №142. – С. 17.

⁹ Заячук Ю. Освітня діяльність вищих українознавчих інституцій Канади: історичний контекст і тенденції сьогодення / Ю. Заячук // Український вимір: Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Ч. 4. – Кн. 2. – Ніжин, 2005. – С. 125.

¹⁰ Покальчук Ю. Українці у Великій Британії / Ю. Покальчук. – Львів, 1998. – С. 56-57.

¹¹ Євтух В.Б., Трощинський В.П., Попок А.А. Вказ. праця. – С. 151.

¹² Там само. – С. 158.

¹³ Лаба І. Союз русинів-українців Словаччини: минуле, сьогодні, перспективи / І. Лаба // Український форум. – 2002. – 7 червня.

¹⁴ Євтух В., Трощинський В., Попок А., Швачка О. Вказ. праця. – С. 65.

¹⁵ Освіта в українському зарубіжжі: досвід, становлення і перспективи: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 1-4 листопада 2000 р. / Редкол.: В.В. Скопенко та ін. – К., 2001. – С. 4.

¹⁶ Програма «Столична освіта» (2001 – 2005 рр.): моніторинг результативності / Головне управління освіти і науки виконавчого органу Київради; Керівник моніторингової групи Кір'ян В.А. – К., 2006. – С. 103.

¹⁷ Україна та Росія: на часі освітянський діалог // Освіта. – 2005. – 24-31 серпня.

¹⁸ Мельник Л. Просвітницько-культурологічна робота української діаспори в Москві / Л. Мельник // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: Матеріали Першої міжнародної наукової конференції 8-10 березня 2006 р. – Львів, 2006. – С. 233.

¹⁹ Варич М. Як вам живеться, емігранти? / М. Варич // Освіта. – 2004. – 27 жовтня – 3 листопада.

²⁰ Дорошко Л. Просвітницько-культурологічна і наукова робота української науково-педагогічної спілки Берестейщини «Берегиня» і її роль у формуванні сучасного іміджу України в Білорусі / Л. Дорошко // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: Матеріали Першої міжнародної наукової конференції 8-10 березня 2006 р. – Львів, 2006. – С. 160-161.

²¹ Євтух В., Трощинський В., Попок А. Вказ. праця. – С. 200.

²² Парипса М. «Чужому начайтесь, й свого не цурайтесь...» / М. Парипса // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: Матеріали Першої міжнародної наукової конференції 8-10 березня 2006 р. – Львів, 2006. – С. 38.

²³ Гупало К. Українці Латвії. Перспективи розвитку громади (За матеріалами 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Українці в Балтії» Рига, 2005) / К. Гупало // Там само. – С. 11; Косих Г. У Ризі є українська школа, де навчають п'ятьох мов / Г. Косих // Урядовий кур'єр. – 2003. – 29 травня.